

Тэма 11. СВЯТКАВАННІ ВЕСНАВОГА І ВОСЕНЬСКАГА РАЎНАДЗЕНСТВАЎ

Трэба звярнуць увагу на важнасць у храналогіі, што прыдаецца дню веснавога раўнадзенства. Выключнай і рашаючай парой для земляроба была заўсёды вясна. Гэта – абуджэнне прыроды і чалавека ад зімовай пасіўнасці, надзея на цёплыя і шчодрыя дні, падрыхтоўка да палывых работ, павелічэнне сонечнага дня і жыццёвай актыўнасці людзей. Усё разам узятае не магло не выплываць вясну ў свядомасці старажытнага чалавека як Навалеце. Аналіз летапісаў дае даследчыкам падставу лічыць, што гэта дзень «новага Месяца» ў першыя веснавыя дні, блізкія да веснавога раўнадзенства.

Перад прыняццем хрысціянства на ўсходнеславянскіх землях ужо трывала замацавалася язычніцкая традыцыя пачатку Новага года з вясны. Святы веснавога цыклу беларускага народнага календара ў параўнанні са святамі і звычаямі народаў Еўропы вылучаюцца разнастайнасцю і багаццем. У веснавой пазіі беларусаў і іншых народаў таксама захаваліся сінтэз язычніцкай і хрысціянскай культур.

Новая вера прынесла на беларускія землі і юліянскае леталічэнне. Магчыма, што нашы продкі добра ведалі юліянскі каляндар яшчэ да хрышчэння і ўмелі карыстацца ім, дзякуючы сталым стасункам з візантыйскім і еўрапейскім светам. Удасканаленае леталічэнне ў нас прымалася па візантыйскім узору (эра – ад «стварэння свету»), але з мясцовымі адхіленнямі. Новы год усталяваўся не з 1 верасня, як у Візантыі, і не з 1 студзеня, а з вясны па-язычніцку. Як сцвярджаюць даследчыкі, студзеньскі стыль з'явіўся ў Польшчы і некаторых рэгіёнах ВКЛ ужо з 1364 г.

Разглядаючы праблему пачатку года, неабходна будзе ўлічваць найперш два аспекты: якое значэнне і ўплыў зрабілі на станаўленне народнага календара папулярнае месяцавае часазлічэнне з яго неадпаведнасцямі трапічнаму году і вясенняе раўнадзенства. Як вядома, юліянскае леталічэнне – сонечнае, без уліку Месяца. Калі прытрымлівацца той думкі, што кансерватыўнаму па сваім складзе чалавеку, здаўна прызвычанае суадносіць усе правы свайго жыцця да начнога свяціла, цяжка перайсці ў юліянскі перыяд, не звязаўшы яго з маладзіком ці поўняй, то атрымаецца, што адзначаць Навалеце яму прыйдзеца далёка не на першы дзень лютага, сакавіка і нават красавіка (бывала ж і па 13 месяцаў у годзе). Такія факты ў летапісах фіксуюць сучасныя даследчыкі.

У гербе-сігнеце, «калафоне» Ф. Скарны геральдычнае адлюстраванне, у якім спалучыліся Сонца і Месяц. Яно нібыта сімвалізуе астранамічную і жыццёвую суразмернасць, спалучэнне традыцый і сучаснасці, талерантнасць у светапоглядах, а таксама гармонію, лад, раўнавагу, устойлівасць – катэгорыі, якія змешчаны на сучаснай эмблеме Сусветнага календара.

Само слова «Вялікдзень» ускосна ўказвае на раўнадзенства, а найбольш на дні пасля яго. Ці вяліся нейкія астранамічныя назіранні за свяціламі? Так, за «гульні» Сонца назіралі не толькі на Купалле, але і з гэтай з'явай звязаны, напрыклад, на Палессі Вялікдзень, Благавешчанне, Узвіжанне, Раство, Тройца, Розыгры, Чысты чацвер, Пятро, Узнясенне, Ілля, Дзесятуха. Гэта важны фактар, што гаворыць на карысць магчымай астранамічнай зацікаўленасці палешукоў у чатырох перыядах года. Не класіфікуецца Ілля з-за аддаленасці да чатырох астранамічных кропак. Заўважана, што найбольш устойлівыя прывязкі «гульні» да Купалы, Вялікадня (першы дзень) і Благавешчання.

Мы маем фенаменальную магчымасць, якую не маюць іншыя народы, правярць на сваім фальклорна-этнографічным матэрыяле, як адлюстравалася гісторыя календара ў першыя стагоддзі прыняцця хрысціянства і не двухсэнсоўна адказаць на пытанне, калі ж на самай справе беларусы адзначалі Новы год. Такую ўнікальную магчымасць нам даюць велікодныя песні, у якіх падаецца земляробчы каляндар селяніна і прама гаворыцца, «катораму свяццу ўперад стаці». Звычайна гэта вырашае сам Бог, іншы раз яму дапамагаюць «служкі», якім найбольшая ўвага надаецца (Юры, Пятро, Мікола, Ілля): «Сам Бог сядзіць // Каля яго // Служкі яго // Шькуюцца, // Рахуюцца, // Катораму свяццу // Упярод стаці. // Першае свята – // Новае лета...»).

Далей у розных варыянтах песень падаюцца звесткі, што Новы год не толькі пачынаецца на Раство і Вялікдзень, але на Благавешчанне, Саракі, Збор, Аўдакею, Юр'е і інш. Наяўныя даследаванні фалькларыстаў і этнографіў гэтую з'яву зусім не тлумачаць, а калі і робіцца такая спроба, то яна выглядае зусім неабгрунтаванай і расплывчатай.

Стыль – шматзначная катэгорыя, ён мае некалькі значэнняў у розных навуках. Мы разглядаем стыль леталічэння, пад якімі маецца на ўвазе вызначэнне пачатку года. Гэтае пытанне мала вывучанае не толькі ў фалькларыстыцы, але і ў гісторыі. Не ўсе стылі нават згадваюцца ў нешматлікіх дапаможніках па храналогіі – вучэнні аб часе і яго выпічэнні. А калі і згадваюцца, то толькі ў агульным кантэксце, без ідэнтыфікацыі шматлікіх летапісаў, панавання да- і хрысціянскіх леталічэнняў у асобных рэгіёнах, этнічных, княжаскіх і іншых землях.

Агульнавядомы толькі стары і новы стылі, што адпаведна звязаны з юліянскім і грыгарыянскім календарамі, розніца паміж якімі ў XX і XXI стст. – 13 дзён, а з 2100 па 2200 гг. будзе 14.

У еўрапейскай літаратуры звычайна згадваецца шэсць асноўных каляндарных стыляў, якімі карысталіся ў розны гістарычны час народы Еўропы, пачынаючы новы год з 25 снежня, 1 студзеня, 1 сакавіка, 25 сакавіка, Пасхі і 1 верасня. Іх адпаведна называюць – раждзественскі, студзеньскі, сакавіцкі, благавешчанскі, пасхальны і вераснёўскі, умоўна назавём іх афіцыйнымі. Звернем увагу на «пасхальны», прыняцтва не надаючы яму народны тэрмін «велькодны». Царкоўнае святкаванне Пасхі («рухомае»), прынятае на Нікейскім саборы, адзначаецца з 525 г. Язычніцкае святкаванне, якое, па меркаванні асобных даследчыкаў, магло прыпадаць на дзень веснавога раўнадзенства ці блізка ля яго, будзем адносіць да велькоднага (неафіцыйнага) стылю.

Асобныя згадкі пра рознае навагоддзе і адлюстраванне яго ў фальклоры знаходзяцца ў работах Я. Карскага, Д. Зяленіна, сучасных даследчыкаў – Л. Салавей, С. Талстой, Т. Шамякінай, Я. Крука, А. Катовіч і інш. Засталіся не асветленымі спосабы іх вызначэння, крытэрыі ідэнтыфікацыі.

Каляндарныя стылі маглі быць распаўсюджаны ў пэўных рэгіёнах і знайсці адлюстраванне ў фальклоры (глыбокае ці толькі зародкавае), а маглі і не правіцца зусім у народнай культуры, гледзячы які час (працяглы ці кароткі) быў адведзены лёсам на фарміраванне традыцыі. У дадзеным выпадку варта адрозніваць каляндарныя стылі (афіцыйныя і не афіцыйныя) ад каляндарна-фальклорных.

Пад каляндарна-фальклорным стылем неабходна разумець вызначэнне асноўнага свята года ў пэўным рэгіёне і гістарычным перыядзе, якое сфарміравала адпаведны пазычына-абрадавы і магічна-міфалагічны комплекс, што захавалася ў памяці народа ці пісьмова зафіксавана, гэта спосаб летазлічэння, які звязаны з асноўнай храналагічнай кропкай, ад якой пачыналі мясцовае лічэнне дзён і «летаў», што інтэрпрэтавалася як Навагоддзе / Навалецце.

У валачобнай песні «Із-пад лесу, лесу цёмнага ішла тучка валачобная...», запісанай у XIX ст., вельмі добра тлумачыцца ў канцоўцы, што пад «новым лета» неабходна разумець новы год, які пачынаўся вясною: «Песня спета проціў лета, // Прociў лета, лета цёплага, // Прociў году, году новага, // Прociў вясны, вясны краснае...» (Валачобныя песні, 1980, с. 58; далей большасць прыкладаў узяты з названай крыніцы), а ў іншых тэкстах канкрэтызуецца свята: «А ў нядзелю паранечку...», запісанай у Карэліцкім раёне, «Песня спета проціў лета, // Прociў лета ўрадлівага, // Прociў года шчаслівага, // Прociў Юр'я на здароўе» (с. 89); «Добры вечар, пане арандару!» (в. Скрэндзевічы, Слоніцкі пав.) – «Песня спета проціў лета, // Прoci лета, прoci Юр'я» (с. 237).

Выразы «новы год», «новае лета», «новы рок» у адпаведным вербальным кантэксце адлюстроўваюць рысы асноўнага святкавання. «На новае лета // Хай родзіць жыта. // Шчодры вечар, багаты вечар!» – апавядаецца ў каляндарнай (шчадроўнай) паэзіі.

У восеньскім цыкле народнага календара беларусаў найбольшая канцэнтрацыя святкаванняў – вакол *дня асенняга раўнадзенства* (22–23.09): Багач (8/21.09), Стаўроўскія Дзяды (13/26.09), Звіжанне (14/27.09), Іван Пакроўны (26.09/9.10).

Пачатак Новага года ў верасні пачаўся з візантыйскага перыяду. 321 г. – афіцыйнае ўвядзенне святкавання пачатку новага года (з 23 верасня, затым з 1 верасня) рымскім імператарам Актавіянам Аўгустам. Адзначаны асаблівасці святкавання вераснёўскага Навалецця старажытнымі германцамі, егіпцянамі (Александрыйскі каляндар, 26 г. да н. э.), манголамі, грузінамі, яўрэямі. Французскі рэспубліканскі (рэвалюцыйны) каляндар быў уведзены ў Францыі падчас Вялікай французскай рэвалюцыі дэкрэтам Нацыянальнага канвента ад 5 кастрычніка 1793 г., а адменены Напалеонам з 1 студзеня 1806 г. Каляндар быў распрацаваны спецыяльнай камісіяй пад кіраўніцтвам Жэльбэра Рама і азначаў разрыў з традыцыямі, дэкрысціянізацыю і «натуральную рэлігію», асацыяваную з прыродай. Першы год рэвалюцыі, 1792 г., быў абвешчаны пачаткам эры. Эра «ад нараджэння Хрыстова» і пачатак года з 1 студзеня касаваліся. Адлік гадоў пачынаўся з 22 верасня 1792 г., першага дня рэспублікі, былога ў той год таксама днём восеньскага раўнадзенства. Наступныя гады пачыналіся апоўначы таго дня, на які даводзіўся момант восеньскага раўнадзенства (па сярэднім парыжскім часе).

Рысунак 15. – Французскі рэспубліканскі (рэвалюцыйны) каляндар

Увядзенне вераснёўскага Навалецця (каляндарнага стылю) ў Расію замест 1 сакавіка адбылося з 1493 г. і цягнулася па 1700 г. Выкарыстанне яго ў ВКЛ побач з візантыйскім студзеньскім стылем адзначана ў «Малой падарожнай кніжцы» Ф. Скарыны.

? Пытанні і заданні

1. Якія шэсць стыляў былі вядомы ў гісторыі развіцця летазлічэння народаў Еўропы? Падкрэсліце. *Лютыўскі, раждзесценскі, студзеньскі, сакавіцкі, травеньскі, благавешчанскі, жнівеньскі, пасхальны, вераснёўскі, снежаньскі.*
2. У якіх народаў існавалі веснавыя каляндарныя стылі?
3. Дзе сустракаюцца вераснёўскі і зімовыя каляндарныя стылі?
4. Асноўнае свята жывёлы ў беларусаў – гэта...
5. Дзень Сымона святкуецца:
 - а) зімой;
 - б) улётку;
 - в) увосень;
 - г) увесну.
6. Агішце восеньскі народны каляндар беларусаў і народаў Еўропы.